

METODISKIE IETEIKUMI
PIRMSSKOLAS UN
SĀKUMSKOLAS
PEDAGOGIEM DARBAM AR
BĒRNIEM LATVIEŠU VALODĀ
LINGVISTISKI
NEVIENDABĪGĀ VIDĒ

Dr. philol. Sanita Martena, profesore lietišķajā valodniecībā Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā. Esmu strādājusi arī Greifswaldes Universitātē Vācijā, ieguvusi pētniecības stipendiju darbam Tallinas Universitātē un no 2024. gada Fulbraita stipendiju zinātniskajam darbam Memfisas Universitātē ASV.

“Man valodas vienmēr ir asociējušās ar cilvēkiem. Viņi ir tie, kuri piedzimst noteiktā sabiedrībā un ģimenē, viņi ir tie, kas izdara izvēles: kuru valodu mācīties, kā saglabāt, tālāk nodot savā dzimtā lietotās valodas vai pieņemt citus lēmumus. Tāpēc arī šis izdevums ir par cilvēkiem un valodām. Ar uzsvāru uz latviešu valodu.”

Sanita Martena

SATURS

1. ĢIMENE, (PIRMS)SKOLA, SABIEDRĪBA	2
2. PEDAGOGA LOMA MĀCĪTIES VEICINOŠAS VIDES RADĪŠANĀ	5
3. NO SAPRATNES (KLAUSĪŠANĀS) LĪDZ RUNĀŠANAI UN RAKSTĪŠANAI	8
4. (PRIEKŠĀ) LASĪŠANAS LOMA UN SARUNAS LASĪŠANAS LAIKĀ	13
5. EMOCIJAS UN MĀCĪŠANĀS: LABBŪTĪBA, IESAISTĪŠANĀS UN SPĒJA KONCENTRĒTIES.....	16
6. KOPSAVILKUMS UN BŪTISKĀKĀS ATZIŅAS	20
7. IZMANTOTĀ LITERATŪRA.....	24

1. ĢIMENE, (PIRMS)SKOLA, SABIEDRĪBA

Runājot par valodām, sabiedrību, kultūru un izglītību, nereti pazūd pats cilvēks – bērns un viņa ģimenes locekļi. Ģimene ir privātā sfēra, kur cilvēki paši izlemj, kurās valodās sazināsies, kuras valodas ieteiks apgūt bērniem. Vecāku apzināti vai neapzināti pieņemtie lēmumi attiecībā uz valodu lietojumu nenozīmē, ka praksē tā tas arī notiks, jo nereti bērni nāk ar savu redzējumu, savām vērtībām un attieksmi, ieskaitot lingvistisko attieksmi, kuru valodu, kad, kur un ar ko lietot. Kamēr bērni nesāk apmeklēt (pirms)skolu, vecākiem ir lielāka ietekme, un bērni atspoguļo valodas situāciju mājās. Bērniem pieaugot, ģimenē vairāk ienāk arī citas valodas: lokālajā kopienā vai bērnu sociālajā grupā lietotā valoda vai tās varianti, izglītības valodas (ja nesakrīt arī mājās lietotajām valodām), medijos skatīto programmu, raidījumu un filmu valodas u.tml. Un tas ir dabiski, ka, bērnam pieaugot, pat monolingvālā ģimenē, viņš saskaras ar citiem kontekstiem, tas nozīmē – arī ar citiem cilvēkiem un valodām.

Ar valodas politiku saistītie regulējumi, likumi, ieteikumi ir cieši saistīti ar nacionālo politiku un ideoloģiju kopumā. Vienota izglītības sistēma vienā valodā nozīmē arī līdzīgāku skatījumu uz procesiem valstī un pasaulē, tāpēc sabiedrības integrācijas nolūkos tas ir bijis sen gaidīts lēmums. Tajā pašā laikā ir jānošķir dažādas sociālās jomas: ja runa ir par izglītību, tad ir skaidrs, ka bez latviešu valodas lietpratības nav iespējams iegūt izglītību, proti, augstā līmenī apgūt arī citu mācību priekšmetu saturu; ja runa ir par ģimeni, tad var saprast vēlmi saglabāt savu dzimto valodu un kultūru. Bez labas latviešu valodas ir grūtāk arī sekot sabiedrībā, valstī notiekošajam, līdz ar to arī veiksmīgi iekļauties un tālāk nākotnē aktīvi līdzdarboties sabiedriskajos procesos.

Tā kā veiksmīgu izglītības rezultātu ietekmē dialogs starp skolu un vecākiem, tad arī latviešu valodas jautājumā bez savstarpējās cieņas, izpratnes, sarunas un sadarbības neiztikt. **Mazākumtautību ģimenēs vecākiem jāapzinās sava loma bērnu latviešu valodas prasmes veicināšanā, tas ir, laiktelpas izbrīvēšanā un radīšanā latviešu valodai, pat turpinot savstarpēji sazināties ģimenes (ne-latviešu) valodā. Vēl vairāk jāapzinās, cik liela ietekme ir viņu pašu attieksmei ne tikai pret dzimto valodu un kultūru, bet arī pret latviešu valodu un kultūru.** Īpaši pirmsskolas vecumā bērni ļoti labi dzird vecāku teikto, atdarina viņus vārdos, attieksmē un rīcībā. Tajā pašā laikā izglītības iestādēm, pedagogiem ir jāsauglabā interese par bērnu, par viņa izcelsmi, viņa dzimto valodu un kultūru, identitāti. Izturoties ar cieņu pret to, pret ģimenes etnisko piederību un kultūru, iespējams vairāk panākt arī attieksmē pret latviešu valodu.

Zināmā mērā to var salīdzināt arī ar diasporas ģimenēm: mēs atbalstām latviešu valodas saglabāšanu un lietošanu diasporas ģimenēs un skolās, cenšoties pārliecināt nepazaudēt dzimto jeb etniskā mantojuma valodu. Latvijas kontekstā šobrīd vienotā izglītības sistēmā bērni pakāpeniski apgūs latviešu valodu, tāpēc ir tikai saprotama vecāku vēlme saglabāt un nodot bērniem tālāk savu dzimto valodu un kultūru. Mūsu, pedagogu, mērķis ir saprast un respektēt šo vēlmi, tajā pašā laikā pārliecinot vecākus, ka viņu attieksme un rūpes par bērna latviešu valodas apguvi palīdzēs gan bērna mācību procesā, gan plašākos sociālajos kontekstos: vietējā kopienā un sabiedrībā kopumā.

Latvijā dzīvo pietiekami daudz ģimeņu, kurās latviešu valoda nav ģimenes valoda vai ir viena no bērna dzimtajām valodām. **Tāpēc šajā izdevumā ir skaidroti jautājumi par valodas attīstību daudzvalodības apstākļos, ikdienā ģimenē vai tuvākajā apkārtnē saskaroties un mijiedarboties vairākām valodām un kultūrām, bet (pirms)skolā mācoties latviešu valodā.**

Latvijā no 2023. gada 1. septembra sākas pāreja uz izglītību tikai latviešu valodā. Pats sākumposms attieksies gan uz pirmsskolas izglītības iestādēm, gan uz pamatskolas posma 1., 4. un 7. klasi.

Pārmaiņas (pāreja uz mācībām latviešu valodā) attieksies uz gana lielu skolēnu un skolotāju skaitu, tās skars 17% pedagogu pirmsskolas un pamatizglītības mazākumtautību izglītības programmā un 24% skolēnu, kuri apgūst mazākumtautību pirmsskolas un pamatizglītības programmu (Jurista Vārds 2022). Tāpēc satraukums ir pamatots, un ir skaidrs, ka gan pedagogiem, gan vecākiem ir nepieciešams profesionāls atbalsts un ieteikumi, kā strādāt, lai šī pāreja neradītu lingvistisko plaisu starp ģimeni un skolu. Ar šādu nolūku – sniegt profesionālu atbalstu – ir veidots arī šis izdevums.

2023. gada pavasarī, vadot mazākumtautību pirmsskolas izglītības iestāžu vadītājiem un pedagogiem seminārus par pāreju uz latviešu mācību valodu, viens no tematiem, ko iniciēja pedagogi, bija par ģimenēs runāto valodu. Kā izteicās kāda semināra dalībnice, *viena no lielākajām problēmām mums ar latviešu valodu ir tāpēc, ka ģimenēs vecāki vēl aizvien turpina runāt krievu valodā, kā tad bērni lai iemācās latviešu valodu?* Atbildot uz šo komentāru un jautājumu, vēlētos uzsvērt, ka ir jānošķir ģimene, kas ir privātā telpa, no izglītības iestādes, kas realizē noteiktu valstī apstiprinātu izglītības programmu. **Starp šīm telpām ir jāveido tilts, nevis tās jānovienādo.**

Pāreja uz mācībām latviešu valodā nenožīmē, ka vecākiem mājās jāpārstāj ar bērniem sazināties viņu dzimtajā valodā. Tās ir vecāku tiesības izvēlēties un lietot to valodu/izloksni, ar kuru viņi sevi

identificē un kurā ģimene jūtas labi. No otras puses, **vecākiem jāapzinās ģimenes loma un arī atbildība bērnu latviešu valodas prasmes attīstīšanā un uzlabošanā.** Tā ir valoda, kurā bērni iegūs izglītību, tāpēc visveiksmīgākais modelis ir, ja latviešu valodā (pirms)skolā tiek radīta autentiska, valodu apgūt stimulējoša vide un ja arī mājās tiek paplašināta valodu telpa, ierādot noteiktu vietu ne tikai dzimtajai valodai, bet arī izglītības valodai, Latvijas gadījumā – latviešu valodai. **Izglītības iestādes loma tilta veidošanā, sadarbībā ar ģimeni būtu – paplašināt valodu telpu, iespējams, atsevišķās mācību situācijās vai klasēs iekļaujot arī citu valodu elementus.**

Var saprast skolotāju uzdotos jautājumus, ko tad darīt, ja apkārtējā vidē un klasē ir dzirdama vairāk nekā viena valoda. Šķiet, ka mācīšana vienmēr ir bijusi vieglāka, ja ir tikai viena pareizā atbilde, ja visi runā un mācās tikai vienā valodā. Tas arī kopumā būtu daudz vieglāk, ja visi runātu tikai vienā valodā. Bet tā nav. No vienas puses skolotāji jūt atbildību par latviešu valodas iemācīšanu, no otras puses – ģimenes kļūst par galveno vietu, kur vecāki var rūpēties un tālāk nākamajām paaudzēm nodot savu dzimto valodu un kultūru.

2. PEDAGOGA LOMA MĀCĪTIES VEICINOŠAS VIDES RADĪŠANĀ

Pirmsskolas vecumposmā, kā jau tika minēts iepriekš, bērns mācās no pieaugušajiem, un to var attiecināt arī uz pirmsskolas darbiniekiem – ikkatru, kurš tur strādā. **Izglītības iestādē ikviens ir uzvedības etalons un valodas paraugs.** Bilingvālas, divās vai vairāk valodās brīvi runājošas audzinātājas, auklītes, sētnieks, virtuves darbinieki, medmāsa u.tml. netieši atspoguļo pasauli, kurā sadzīvo kopā vairākas valodas. **Ir svarīgi, ka bērni ikdienā sastop šos cilvēkus, kuri neatkarīgi no viņu dzimtās valodas spēj runāt latviešu valodā.**

Tā kā bērni, kuru mājās ģimenes valoda nav latviešu valoda, (pirms)skolā, sākot runāt latviešu valodā, vēl jauc valodas (angļu valodā: *code-mixing*), pārslēdzas no vienas valodas uz otru (*code-switching*), nozīmīga kļūst pieaugušo attieksme pret šo procesu un attiecīgi – reakcija, rīcība. **Skolotājiem, pirmkārt, vajadzētu apzināties, ka otrās (latviešu) valodas attīstības procesā perfekcija valodā ir ilūzija, divvalodības vai daudzvalodības apstākļos mijiedarbība starp valodām (neparasta vārdu izvēle, burtiski vārdu vai konstrukciju tulkojumi u.tml.) ir neizbēgama.** Kad Mikum, kura ģimenē runā gan latviešu, gan vācu valodā, bija divi gadi un trīs mēneši, viņš, piemēram, teica: *māsa, kom, kom* (latviešu valodā: *māsa, nāc, nāc*) vai *Mikus ēdīs nē*. Tajā pašā laikā bērnu valoda ne tikai monolingvisma vidē, bet arī divvalodības apstākļos ir ļoti radoša. Īpaši pirmsskolas vecumā skolotāju attieksmei pret bērnu dzimto valodu var būt ļoti liela ietekme uz latviešu valodas attīstību. **Pacietība, iecietība, arī pret kļūdām un valodu jaukšanu, atbalsts un iedrošinājums turpināt izteikties latviski ir ļoti nozīmīgi faktori valodas trauksmes mazināšanai.** Pūristiska attieksme var kavēt bērna latviešu valodas attīstību; kā ir izteikušās vācu bērnu valodas un izglītības pētnieces: valodu jaukšana ir bilingvisma dabiska izpausme (Montanari, Panagiotopoulou 2019: 28). Tas attiecas gan uz bērna valodu mutvārdos, gan rakstu formā. Piemēram, Mikus, kas aug vismaz divu valodu vidē, rakstot sešu gadu vecumā, veidoja vārdus, kuru pieraksts atspoguļoja viņa dzimtās valodas – gan latviešu, gan vācu valodu (sk. 1. attēlu):

1. attēls: KRISCHANABARUANA IALA (Krišjāņa Barona iela)

Lai veicinātu bērna vēlmi (un tas ir nozīmīgs priekšnoteikums veiksmīgai valodas apguvei) runāt, izteikties otrajā valodā, valodas apguves procesam ir jābūt radošam, tajā jāienes prieks un vieglums. Mācību videi (gan psiholoģiskajai, gan fiziskajai) ir jābūt tādai, kas raisa zinātkāri un rosina izzini (detalizētāk sk. 5.nodaļā). Tāpēc arī telpu vizuālajam noformējumam ir nozīme; ikdienā iekštelpās būtu jābūt redzamiem ne tikai zīmējumiem, bērnu darbiem, bet arī attēliem, fotogrāfijām ar noteiktam tematam atbilstošiem vārdiem. Ja pirms Ziemassvētkiem telpas ir paredzēts rotāt ar puzuriem, krāsainiem eglīšu rotājumiem, sniegpārslām, dāvanu iepakojumiem u.tml., tad šo visu svētku galveno atribūtu nosaukumiem – atslēgvārdiem arī būtu jābūt redzamiem un ik dienas izlasāmiem, piemēram, grupiņas telpā pie sienas.

Otrs svarīgs aspekts, īpaši otrās valodas apgūvē, ir **autentisku valodas materiālu izmantošana**, piemēram, fotogrāfijas ar maizes un konditorejas izstrādājumu vai piena produktu veidiem un nosaukumiem, kas ir redzami tuvākajos veikalos, uz ielām redzamo automašīnu veidi un nosaukumi u.tml. Tā ir reālajā, tuvākajā apkārtnē, vidē balstīta mācīšanās (angļu valodā: *place-based education*), kas piešķir arī valodas apguvei ticamību – latviešu valodā mācāmieš to, kas ir daļa no mūsu dzīves. **Bērni labāk apgūst to, ko spēj sasaistīt ar sevi pašu, savu līdzšinējo dzīves un mācīšanās pieredzi.** Iespējams, ka viņi jau daudz ko zina, noteiktus produktus ir redzējuši gan veikalā, gan mājās, tāpēc tas ir labs pamats, lai mācītos precīzus nosaukumus latviešu valodā, lietotu tos dažādās formās un lietojuma kontekstos.

Mācību nodarbības pirmsskolā arī nevajadzētu organizēt kā formālas mācību stundas, tā vietā - virzīt bērnus pašus atklāt valodas likumības. Piemēram, lasot vārdus *baltmaize*, *rupjmaize*,

kanēlmaizīte, biežpienmaizīte u.c., jautāt: kas kopīgs šiem vārdiem, kuros gadījumos ir lietots vārds *maize*, kuros – *maizīte*, kā bērniem šķiet – kāpēc? Kādu maizi un kādas smalkmaizītes viņi ēd mājās? Kas viņiem garšo un kas negaršo? **Mūsdienīgi krāsaini attēli un tajos atspoguļoto priekšmetu nosaukumi – atslēgvārdi, kas redzami uz mācību telpas sienām, var kļūt par iedvesmojošu vidi, lai veicinātu bērna valodas attīstību.**

Maziem bērniem formāla skološana un mācību stundas nav piemērotas, **viņiem ir vajadzīgs regulārs, daudzveidīgs un vienlaicīgi specifisks valodas piedāvājums, variējot ar dažādu vārdu krājumu un komunikācijas stiliem, runājot ar prieku un emocionāli** (Tracy 2008: 6). Tieši pirmsskola ir tas laiks, kad bērniem ļoti būtisks ir regulārs, intensīvs un daudzveidīgs valodas piedāvājums – iedevums, lai nodrošinātu arvien labākas valodas prasmes viņu runā un rakstos (atdevuma daļa). **Tāpēc pedagogam būtu svarīgi arī pašam reflektēt par ikdienā regulāri lietotajām frāzēm, izteicieniem,** kas adresētas bērniem noteiktu darbu veikšanai – pavērot sevi it kā no malas, vai izteikumos ir vērojama dažādība, piemēram: *tagad sakārtosim visus zīmuļus, papīra lapas, notīrīsim galdu; mūsu darba vietas vēl aizvien nav kārtībā; kā būtu, ja mēs visu sakārtotu ātrāk; vai es varu palūgt jums visu sakārtot un notīrīt* u.tml. **Dzirdot rosinājumu, kas izteikts pamatā ar vieniem un tiem pašiem vārdiem, bet, lietojot dažādas teikuma konstrukcijas, ar darbības vārdiem dažādos laikos un izteiksmēs, bērni arī netieši mācās, kā izteikties un ka nav vienas pareizas konstrukcijas: domu (lūgumu, rosinājumu) var izteikt daudzveidīgi.**

3. NO SAPRATNES (KLAUSĪŠANĀS) LĪDZ RUNĀŠANAI UN RAKSTĪŠANAI

Šajā nodaļā vēlētos dalīties savās pārdomās un atziņās par jautājumiem, kurus bieži ir uzdevuši gan pirmsskolu un skolu pedagogi, gan arī vecāki: ko darīt, ja bērns atbild ne tajā valodā, kurā ir uzdots jautājums, ja viņš nevēlas vai nevar noturēt sarunu skolotājiem vai vecākiem vēlamajā valodā? Piemēram, kā rīkoties, ja, runājot ar bērnu skolā vai pirmsskolā latviešu valodā, viņš atbild kopumā vai daļēji savā ģimenes valodā (visbiežāk – krievu valodā). Šī jautājuma izpratnē noderīga ir teorija par vecāku izmantotajām diskursa stratēģijām (angļu valodā: *parents' use of discourse strategies*) – paņēmieniem bilingvālās ģimenēs vai ģimenēs, kurās mājas valoda(s) atšķiras no sabiedrībā lietotās majoritātes valodas, valsts vai oficiālās valodas.

Valodnieku pētījumos un izstrādātajās teorijās (Lanza 1997; De Houwer, Nakamura 2021) minētās atziņas ir izmantojamas gan privātajā sfērā, vecāku saziņā ar bērniem, gan arī izglītības kontekstā: skolotāju saziņā ar bērniem. Kā vecāki jūtas atbildīgi par bērnu dzimtās valodas prasmī, tā pirmsskolas un skolas pedagogi jūtas atbildīgi par izglītības valodas iemācīšanu. **Valodas praktiskā lietojuma un apguves procesā bērna valodas attīstību ietekmē kā vecāku, tā skolotāju piekoptie valodas pārvaldības modeļi – pārliecība par labāko stratēģiju saziņā ar bērniem.**

Pētījumos ir apzinātas un definētas piecas vecāku diskursa stratēģijas, kuras ir vērojamas vecāku saziņā ar bērniem individuālā vai sociālā bilingvisma (multilingvisma) kontekstos:

- 1) “Minimālā notveršanas stratēģija” (*Minimal Grasp Strategy*), kas izpaužas kā vecāku pašu konsekvents dzimtās valodas lietojums un prasība attiecībā pret bērniem lietot saziņā ar vecākiem noteiktu valodu, proti, sagaidīt no bērna atbildi, piemēram, ģimenē lietotajā valodā. Latvijas kontekstā ceļā uz izglītības iegūvi latviešu valodā tas būtu paņēmieni, kas izpaustos paša **pedagoga konsekventā latviešu valodas lietojumā un prasībā, ka arī bērns sarunā mēģina izteikties latviešu valodā.**
- 2) “Izteiktā minēšanas stratēģija” (*Expressed Guess Strategy*), piemēram, ja Norvēģijas latviešu ģimenē bērns sāk runāt norvēģu valodā, bet vecāki pārjautā latviski: “Vai tu gribēji teikt...?”. Izglītības kontekstā Latvijā tā būtu stratēģija, kuru izmantojot, **skolotājs, dzirdot no bērna kādu vārdu vai vārdu savienojumu krievu valodā, piemēram, Греция, precizētu: “Vai tu gribēji teikt – Grieķija?”**

- 3) “Pieaugušā atkārtošanas stratēģija” (*Adult Repetition*) – **pedagogs, piemēram, atkārtoti latviešu valodā to, ko bērns ir pateicis krievu valodā, stingri neuzstājot, tomēr veicinot, lai viņš to atkārtotu latviski.** Piemēram, dzirdot bērnu sakām *А у нас дома бабушка тоже печет такие булочки* (dzirdēts 5.klases skolēna teikums latviešu valodas mācību stundā kādā no Rīgas mazākumtautību skolām), pedagogs atkārtoti: “Ā, jūsu mājās vecmāmiņa arī cep tādas bulciņas? Tā ir? Vai necep? Patiešām bulciņas?”
- 4) “Turpināšanas (iet tālāk) stratēģija” (*Move on Strategy*) izpaužas, kad pieaugušais nereaģē uz bērna izvēlēto valodu (piemēram, angļu), necenšas ietekmēt, mainīt tās izvēli, bet pats turpina runāt ar bērnu savā dzimtajā valodā (piemēram, latviešu valodā). Latvijas izglītības kontekstā tas būtu: skolotājs turpina runāt latviski, arī saņemot bērna atbildi vai jautājumu krievu vai citā valodā, bet, necenšoties ietekmēt, lai sarunas gaita notiek latviešu valodā.
- 5) “Valodas (no)maiņas stratēģija” (*Language Switching*), kad pieaugušie (vecāki vai pedagogi) pārslēdzas uz bērna runāto valodu vai no vienas valodas uz otru, piemēram, no latviešu uz krievu valodu vai otrādi. Latvijas skolu vai pirmsskolu kontekstā tas ir vērojams, ja pedagogs pats pāriet uz krievu valodu vai sarunas laikā lieto gan latviešu, gan krievu valodu, pielāgojot valodu bērna lietotajai valodai vai valodām. **Gan ģimenes, gan pirmsskolas vidē pieaugušajiem būtu jāatceras, ka nebūtu vēlams pārāk bieži pārslēgties no vienas valodas uz otru līdz apmēram bērna četrus gadu vecumam, kad bērni visvairāk atkārtoti dzirdēti.**

Kā redzams no stratēģiju formulējuma un apraksta, tā ir pakāpeniska virzīšanās (skatīties no 5. uz 1. stratēģiju) uz sarunu starp pieaugušo un bērnu tikai vienā – mērķa – valodā. Tā kā mērķis ir iemācīt bērnam latviešu valodu, tad **būtu vēlams virzīties no piektās stratēģijas uz pirmo, veicinot bērna prasmi izteikt savu domu vai atbildēt, noturēt sarunu izglītības valodā.**

Kā iepriekš tika uzsvērts, pedagogiem būtu svarīgi vispirms jau pašiem saziņā ar bērniem lietot daudzveidīgu latviešu valodu. Dzirdot bērnu atbildam citā valodā, novērtēt, ka viņš ir sapratis pedagoga teikto latviski, tātad – ir valodas apguves procesā. **Vispirms bērna latviešu valodas prasme izpaužas, saprotot teikto, dzirdēto** (receptīvā valodas prasme – klausīšanās), un tas jau ir liels solis uz priekšu. Tālāk viņam ir jāpalīdz izteikties, jārosina, atkārtojot un precizējot, pārjautājot u.tml. to pašu latviešu valodā (sk. iepriekš stratēģijas un piemērus). **Pedagogam katrā situācijā ar katru individuālo bērnu ir jājūt, kad uzstājīgāk lūgt pateikt to pašu**

latviski, bet kad tikai pašam atkārtot latviski, pasmaidot un iedrošinot, ka gan jau nākamajā reizē arī bērns pats varēs pateikt to latviešu valodā.

Virzoties tālāk no runas uz rakstu valodas attīstību pirmsskolas beigu posmā un sākumskolā, gan skolotājiem pašiem, gan vēlāk arī skolēniem būtu jābūt skaidrībā par tādiem jautājumiem kā:

- ar ko atšķiras valoda mutvārdu formā no rakstu formas (vai mēs rakstām tā, kā runājam);
- ar ko atšķiras neplānota, spontāna runa no plānotas, sagatavotas runas;
- ar ko atšķiras sarunvaloda no akadēmiskas valodas (mācību jomas valodas).

Izkopjot prasmi izteikties mutvārdos (runāšanas gramatiku), var efektīvāk virzīties uz rakstu valodas (rakstīšanas gramatikas) attīstīšanu (Coyle, Meyer 2021). Mācīties runāt, izteikties mutiski dažādos kontekstos (gan skolā, gan ārpus skolas) ir ļoti svarīgi tieši latviešu valodas kā otrās valodas skolēniem. Viens no veidiem, kā to darīt, ir plānot ne tikai latviešu valodas, bet arī citu mācību priekšmetu stundās uzdevumus tā, lai pakāpeniski notiktu pāreja no neplānotas sarunas uz sagatavotu, plānotu runu (piemēram, temata prezentāciju ar vai bez vizuālā materiāla starpniecību), un no plānotas runas – uz teksta izveidi rakstu formā (piemēram, dodot uzdevumu uzrakstīt īsu kopsavilkums par to, ko klasesbiedri stāstījuši).

Tā ir virzīšanās no runas prasmes attīstīšanas uz rakstu valodas izkopšanu, šajā ceļā regulāri un vairākkārt atkārtojot jaunos vārdus, jēdzienus un terminus. Tādā veidā notiek gan padziļināta satura apguve, gan tiek attīstīta valoda:

- jaunie vārdi no pasīvā vārdu krājuma pāriet aktīvajā (skolēni paši tos lieto, ne tikai saprot citu rakstītajā tekstā),
- sarunvalodai raksturīgi īsie izteikumi pakāpeniski pāriet pilnos teikumos,
- skolēniem raksturīgā valodas izteiksme (stils) mutvārdos tiek turpināta vairāk akadēmiskajai valodai raksturīgos teikumos rakstu formā.

Padziļināta mācību satura apguve, tātad – izpratne, var notikt, ievērojot divus priekšnoteikumus:

- 1) skolēni vēro, pamana, eksperimentē, tādā veidā konstruējot zināšanas paši (mācās darot);
- 2) verbalizē (izsaka vārdos) par visu, ko dara, kā arī par to, ko pamana un ir atklājuši; turklāt izsakās:

- sarunvalodā,
- akadēmiskajā mācību jomas valodā mutvārdos,

- rakstu formā.

Īpaši valodas apguvē ir svarīgi, ka skolēni ne tikai ko dara darba lapās vai raksta, bet apzināti domā, kādu valodu viņi lieto. Tā ir t.s. valodas apzināšanās (angļu valodā: *language awareness*), kad skolēni meta līmenī domā un spriež par savas valodas lietojumu, paplašina savu pieredzi, kā un kāpēc valoda ir lietota kontekstā (piemēram, es lietoju vai nelietoju darbības vārdu pagātnē vai nākotnē, kādu lietvārda locījumu lietoju vietas apzīmēšanai u.tml.).

Jau sākumskolas posmā ar bērniem būtu jārunā par šo secīgo procesu – valodas lietojumu kā navigāciju no sarunvalodas, kas atspoguļo vairāk skolēnu pašu iepriekšējo pieredzi, līdz ar to arī vairāk ikdienā izmantojamos vārdus un izteicienus, uz vairāk akadēmisku valodu, kas nav tik saistīta ar skolēnu ikdienas dzīves pieredzi un ikdienā lietoto valodu. Turklāt gan satura, gan valodas apguvē svarīgi būtu ievērot divvirzienu kustību, proti, skolēniem piedāvāt uzdevumus, kurus pildot, viņi virzās no sarunvalodas uz mācību jomas valodu un otrādi (piemēram, lasot sarežģītākus tekstus mācību grāmatā, mācīties tos pārformulēt un izteikt domu vienkāršā, ikdienā lietojamā valodā).

Ceļš uz valodas lietpratību nav īss, tāpēc ir jāapbruņojas ar pacietību; pedagoga profesionalitāte izpaužas viņa zināšanās, kā rīkoties situācijās, kad bērni nerunā latviešu valodā vai šis process ir pārāk lēns. Tikpat nozīmīgi ir vēl divi aspekti. Pirmais, dialoga veidošana ar ģimeni, ar bērna vecākiem, labāko risinājumu un ceļu kopīga meklēšana latviešu valodas apguvē. Otrs – situācijas izvērtēšana, vai ceļā uz latviešu valodas apguvi, īpaši pirmsskolas posmā, bērns jūtas brīvi, ieinteresēti, nebaidās kļūdīties, ir priecīgs par sevi un citiem, līdz ar to aktīvi iesaistās un spēj koncentrēties.

Pakavējoties pie pirmā aspekta, daži ieteikumi, **par ko un kā būtu jārunā ar vecākiem, lai sasniegtu kopīgu mērķi – bērns labi apgūtu latviešu valodu, līdz ar to skolā varētu saprast saturu dažādos mācību priekšmetos. Ar vecākiem būtu jārunā par šādiem tematiem:**

- kāda ir viņu pašu valodu prasme, vai viņi dalās pieredzē par valodu mācīšanos (kas sagādā grūtības, kāpēc, kas palīdz valodas apguvē, kas rada bailes vai satraukumu u.tml.); rosināt vecākus domāt, ka viņi arī ir paraugs bērniem, vēlams – divvalodības vai daudzvalodības paraugs;
- kāda ir viņu attieksme pret latviešu valodu; viņu pašu attieksme un vājās valodas zināšanas var negatīvi ietekmēt arī bērnu latviešu valodas apguvi; **attieksme pret valodu, kas ir ģimenē, var gan veicināt, gan radīt šķēršļus valodas apguves procesā.**

Kā vajadzētu runāt ar vecākiem?

- Neaizskarot viņu identitāti (dzimto valodu, kultūru);
- komunikācijas stilā iekļaujot pozitīvismu, prieku par valodas apguves jautājumiem;
- par bērnu sasniegumiem komunicēt no skatupunkta: trauks jau ir pus-pilns, nevis vēl aizvien pus-tukšs, kopā domāt, kā veiksmīgāk to piepildīt pilnu.

4. (PRIEKŠĀ) LASĪŠANAS LOMA UN SARUNAS LASĪŠANAS LAIKĀ

Viens no mūsdienās arī Latvijas izglītības telpā izskanējušiem jautājumiem ir: kā pievērst bērnus lasīšanai un kā kultivēt ieradumu – lasīt? Debatēs ir pavīdējis arī mazliet provocējošs jautājums: bet varbūt tas nav tik svarīgi, ka bērni nelasa, informāciju var taču iegūt, skatoties arī video sižetus tīmeklī, filmas, izglītojošas TV programmas u.tml. Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, vispirms vēlētos uzsvērt, ka jebkuram medijam ir gan savas stiprās, gan vājās puses, digitālajam piedāvājumam noteikti ir arī sava vērtība. Līdz ar to ir jāpriecājas par tik daudzām alternatīvām iespējām informācijas ieguvē un bērnu radošuma, fantāzijas un iztēles veidošanā, ko piedāvā mūsdienu pasaule.

No otras puses: mums nav tik daudz laika, lai varētu izmantot šo visu plašo piedāvājumu.

Līdz ar to rodas jautājums: ja bērniem tiek ļauts tik daudz skatīties tīmeklī vai TV, vai tas nenotiek uz lasīšanas rēķina, un – vai ir tik svarīgi lasīt? Kā intervijā par lasīšanu ir izteikusies Kirstena Boje (*Kirsten Boie*), viena no pazīstamākajām bērnu grāmatu autorēm Vācijā, vērtīgākais lasīšanas procesā ir tas, ka bērniem priekšā netiek noliktas gatavas bildes, tās ir jāiztēlojas viņiem pašiem. Lasīšana prasa atmiņas piepūli un emociju aktivizēšanu, tādā veidā tā vienmēr ir ciešā mijiedarbībā ar paša lasītāja personību un pieredzi. Rakstniece norāda, ka ir arī bērni, kuriem lasot, iztēle ir vājāka, vizualizācija nenotiek (viņi neredz šos tēlus), kā potenciālo cēloni minot: bērībā vecāki šiem bērniem grāmatas nav lasījuši.

Grāmatu lasīšana kā iztēles, emociju, empātijas un pieredzes veidošanās avots ir viens aspekts, ko īpaši uzsver autore. Otrs – **grāmatām piemīt terapeitiska iedarbība**. Arī britu bērnu rakstniece un angļu literatūras pētniece Katrīna Randela (*Katherine Rundell*) atzīst, ka vēl aizvien pārlasa stāstus par lācīti Padingtonu tajos brīžos, kad nepieciešama ticība, “kas piemīt Maiklam Bondam, ka pasaules brīnumi ir daudz spēcīgāki par tās haosu” (Randela 2023: 11). Viņa arī pati kā bērnu literatūras autore uzsver:

Tie, kuri raksta bērniem, cenšas viņus apbruņot turpmākajai dzīvei ar visu, ko atrod par pareizu. Un, iespējams, slepenībā arī vēlas apbruņot pieaugušos pret visiem kompromisiem un sirdsēstiem, ko neizbēgami atnes dzīve: atgādināt, ka pastāv un vienmēr pastāvēs lielās, pārļācīgās patiesības, pie kurām varam atgriezties. (Randela 2023: 9)

Kā trešo aspektu vēlētos minēt rakstnieces K. Bojes atziņu, ka, **lasot grāmatu, bērnos tiek izkopta, stiprināta un attīstīta pacietība**. Tas izskaidro, kāpēc vilinājums skatīties kādu filmu, raidījumu vai sociālo tīklu vietni ir lielāks – tas ir vieglāk, smadzenēm ir vajadzīga daudz mazāka

piepūle. Turklāt lasīšanas procesā vai, bērniem klausoties vecāku lasītājā, kognitīvā slodze ir lielāka arī tajā ziņā, ka jāiztēlojas notikumu savstarpējā saistība, jāsaliek pašam viss kopā vienā bildē.

Īpaši nozīmīga bērna valodas attīstībā ir lasīšana priekšā un vēlāk arī – lasīšana kopā (kad vienu lappusi vai stāstu lasa pieaugušais, otru – bērns). Jaunākajos pētījumos (piemēram, Kirsch & Bergeron-Morin 2023) par lasīšanu pirmsskolas vecuma bērniem ir uzsvērti divi aspekti:

1) mums ir jālasa nevis tikai (priekš) bērniem (angļu valodā: *reading to children*), bet kopā AR bērniem (*with children*), sarunājoties par izlasītajiem notikumiem un tēliem gan lasīšanas laikā, gan arī pēc lasīšanas, atbildot uz visiem bērnu jautājumiem, veidojot brīvu telpu, kurā arī lasot notiek sarunas ar bērniem, un mēs reaģējam uz visiem viņu komentāriem;

2) otrs aspekts ir – priekšā lasīšanas ieguvumi, turpinot šo kopīgo nodarbi starp bērniem un vecākiem līdz pat aptuveni 11-12 gadiem; tas ir svarīgi tāpēc, ka bērna patstāvīgās lasīšanas sākumposmā (5–8 gados) bērna koncentrēšanās uz teksta tehniski precīzu izlasīšanu (saliekot kopā zilbes, vārdus, teikumus) neļauj tik daudz izbaudīt izlasītā saturu, interesantos stāstus un piedzīvojumus. Savukārt, klausoties vecāku vai pedagoga lasītājā (mainīgajās balsis intonācijās, precīzi saliktajos uzsvaros, dabiskā, tīkamā lasīšanas tempā), bērni viegli vizualizē notikumus, klausoties uzbur bildes, līdz ar to emocionāli daudz vairāk spēj baudīt notikumu sižetus vai izjust vārdu spēles, piemēram, dzejoļos.

Lasīšana bērniem un kopā ar bērniem tiek dēvēta par dialogisko lasīšanu, kuras laikā viens no ieguvumiem ir arī esamība kopā, laika izbrīvēšana kopā būšanai un sarunas starp vecākiem/pedagogiem un bērniem. Lasot kādu stāstu, būtiski šajā procesā ir iesaistīt arī bērnu, piešķirot viņam ne tikai pasīvā klausītāja lomu, bet arī aktīva līdzdalībnieka lomu. Luksemburgas Universitātes profesore K. Kirša (*Claudine Kirsch*) norāda uz ciešo saikni starp dialogisko lasīšanu un bērna valodas attīstību. Sarunājoties ar bērnu lasīšanas laikā, viņš netieši kļūst par stāsta līdzradītāju, stāstnieku, līdz ar to viņam ir vieglāk pēc tam arī atstāstīt izlasīto vai izstāstīt jebkuru citu autentiskā vidē piedzīvotu notikumu.

Klausoties, runājot un līdz-pārdzīvojot, iesaistoties aktīvā grāmatu sižetu apspriešanā, bērns lieto jaunus vai pazīstamus, bet līdz šim mazāk aktīvi izmantotus vārdus, formulē jautājumus vai savus spriedumus – tie visi ir ļoti nozīmīgi soļi ceļā uz valodas attīstību. Turklāt spēja izteikties mutvārdos, izvērstāks vārdu krājums, kas neaprobežojas tikai ar ikdienas sadzīves situācijām, ir vērtīgs priekšnoteikums lasīšanas prasmes attīstīšanā.

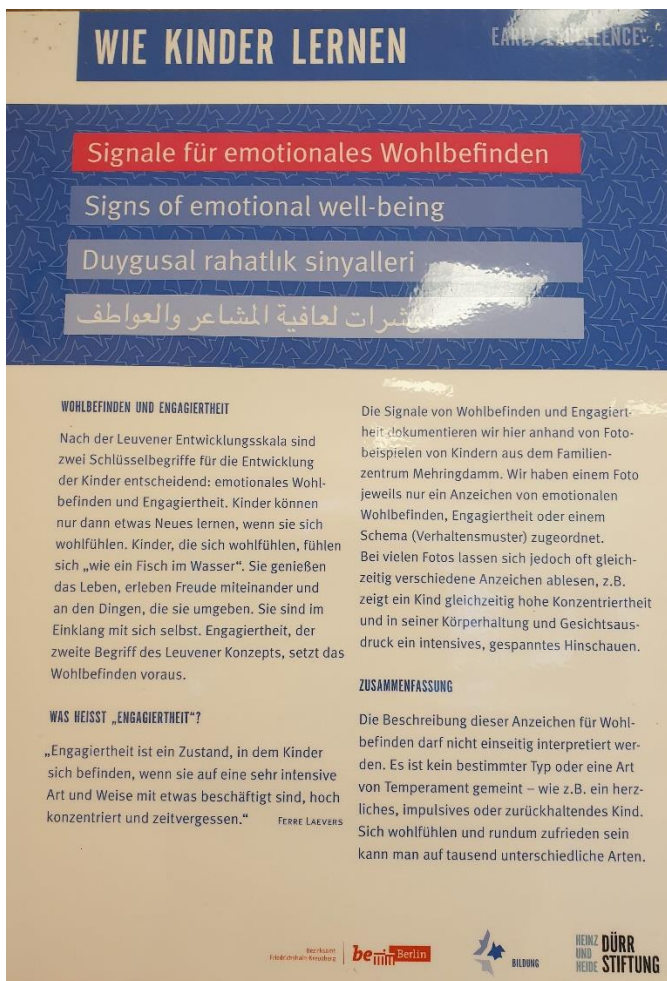
Nodaļas noslēgumā vēl vēlētos uzsvērt par nepieciešamību **stimulēt bērnus un radīt atbilstošus apstākļus, vidi, lai viņiem rastos vēlme redzēto, lasīto, pārrunāto ilustrēt vai pierakstīt**. Valodas apguvē ļoti nozīmīga ir šī pāreja no runātā vārda uz rakstīto, kā 3. nodaļā tika arī minēts vēl detalizētāk: virzība no neplānotas, spontānas runas uz plānotu izteikšanos un virzība no mutvārdiem uz domas izteikšanu rakstu formā. **Rakstīšanas sākumposmā ļoti svarīgi ir nepievērst uzmanību pareizrakstībai, atbilstībai literārās valodas normai, lai nemazinātu bērnu radošumu un prieku pārvērst saturu rakstu formā**. Kā tas bija redzams 1. attēlā, vērtība ir pašam rakstīšanas procesam, bērna iniciatīvai uzlikt uz papīra to, kas viņam ir svarīgs. Vecākiem vai skolotājiem šajā situācijā ir tikai viens uzdevums – atbalstīt šo iniciatīvu, pozitīvi novērtēt paveikto un neizteikt kritiskas piezīmes par nepareizi atveidotajiem burtiem vai to trūkumu.

Bērnām saistoši temati, notikumi un grāmatas, kas tuvas viņa interesēm (rakstniece K. Boje saka: vienalga, ko bērni grib lasīt, ka tik lasa), **ir jāņem vērā, dodot dažādus rakstu darbus arī pirmsskolā vai skolā**.

5. EMOCIJAS UN MĀCĪŠANĀS: LABBŪTĪBA, IESAISTĪŠANĀS UN SPĒJA KONCENTRĒTIES

Domājot par emociju nozīmi valodas apguves procesā un kaut kā jauna apguvē kopumā, mums, pieaugušajiem, būtu jāatceras, kuros apstākļos un kā mēs paši vislabāk mācāmies. Reflektējot par sevi, nonākam pie atbildēm, kas ir aprakstītas arī teorētiskajā literatūrā un mūsdienu pētījumos par bērnu mācīšanos: **emocionāli patīkama vide, bez satraukuma un steigas, aizraujošs jauna satura piedāvājums un aktīva līdzdarbošanās, kā arī – mācīšanās darot.**

Valodas apguve pirmsskolā nav aplūkojama šķirti no jautājuma, kā bērni šajā vecumposmā mācās kopumā, kas ir raksturīgs mācīšanās procesam pirmsskolā un kāpēc tas ir tik cieši saistīts ar emocijām un bērnu labbūtību (angļu valodā: *well-being*). Berlīnes Ģimenes centrā (vācu valodā: *Familienzentrum Mehringdamm*) vienā no mācību telpām, kurā sestdienās notiek arī latviešu valodas nodarbības mazuļiem, 1-2 gadus veciem bērniem kopā ar vecākiem, pie sienas ir redzama informatīvu plakātu sērija, kas veltīta tematam “Kā bērni mācās. Agrīnā izcilība” (*Wie Kinder lernen. Early Excellence*). Pirmajā plakātā (sk. 2. attēlu) ir uzsvērts, ka bērnu attīstībā nozīmīgi ir divi atslēgvārdi (jēdzieni): **emocionālā labbūtība** (vācu valodā: *emotionales Wohlbefinden*) un **aktīva līdzdarbošanās, iesaistīšanās** (*Engagiertheit*). Tajā ir teikts, ka **bērns var mācīties kaut ko jaunu tikai tad, ja viņš jūtas labi (labbūtība), jūtas kā zivs ūdenī (bauda dzīvi, izjūt un izdzīvo prieku, esot vienam ar otru kopā, un par lietām, kas viņam ir apkārt) un ir saskaņā pats ar sevi.** Savukārt **aktīva iesaistīšanās, līdzdarbošanās** tiek raksturota kā stāvoklis, kad **bērni ar kaut ko ir ļoti aizrautu, ir aktīvi nodarbināti, intensīvi koncentrējas, zaudējot laika sajūtu.**

2. attēls: Kā bērni mācās. Emocionālās labbūtības pazīmes (nosaukums vācu, angļu, turku un arābu valodā): plakāts pie sienas Berlīnes Ģimenes centrā *Mehringdamm* (fotografēts 3. jūnijā, 2023)

Pārējos šīs plakātu sērijas attēlos atsevišķi ir iekļauti arī citi jēdzieni un sniegts to īss apraksts, kas precizē galvenos jēdzienus (**emocionālā labbūtība un aktīva līdzdarbība, iesaistīšanās**). Tie ir nosaukti kā signāli jeb pazīmes, kritēriji, pēc kuriem var noteikt, vai bērni jūtas emocionāli labi un līdz ar to arī aktīvi darbojas (mācās). Šīs pazīmes ir:

- **apmierinātība**: atklājas aktivitātēs, kurās bērns ir tā “iegremdējies”, ka pārējam apkārt nav nekādas nozīmes (vācu val. *Zufriedenheit*; angļu val. *satisfaction*);
- **vitalitāte**: dzīvesprieks, starojošas acis, enerģija (*Vitalität*; *vitality*);
- **atvērtība, atklātība**: atklāta sejas izteiksme, tiešs acu skatiens, gatavība iepazīt jaunas, svešas situācijas vai cilvēkus (*Offenheit*; *openness*);

- **spēja/prasme priecāties:** izstaro apmierinātību, var spontāni dziedāt, smieties (*Genießen können; ability to enjoy*);
- **saskaņā/harmonijā ar sevi pašu:** dzīvo ar prieku, saskaņā ar savām vajadzībām, vēlmēm, sajūtām, domām, jūtas saistīts arī ar citiem, dabu (*im Einklang mit sich selbst sein; to be in harmony with oneself*);
- **pašpaļāvība, sevis kā vērtības apzināšanās** (*Selbstvertrauen und Selbstwertgefühl; self confidence and self esteem*);
- **relaksācija un iekšējais miers** (*Entspannung und innere Ruhe; relaxation and inner calmness*);
- **sejas izteiksme un ķermeņa stāja:** neverbālā valoda atklāj koncentrācijas un ieinteresētības pakāpi (*Gesichtsausdruck und Körperhaltung; facial expression and posture*);
- **kompleksums un radošums:** izzināt, par ko bērnam ir vislielākā interese un sajūsma (*Komplexität und Kreativität; complexity and creativity*);
- **verbālā izpausme:** spontāni izsaučieni, kas atklāj emocijas un sajūsma (*verbale Äußerungen; verbal statements*);
- **izturība (psiholoģiskā enerģija):** uzmanības noturēšana par vienu lietu (*Ausdauer; stamina*);
- **koncentrēšanas:** liecina mērķtiecīgs acu skatiens (*Konzentration; concentration*);
- **rūpība, precizitāte:** saistīta ar uzmanības un koncentrācijas noturēšanu (*Genauigkeit; precision*);
- **enerģija:** liecina fiziskais ķermeņa možums, kas nepieciešams arī domāšanai (*Energie, energy*).

Visu aprakstīto pazīmju kopums atklāj, kādā vidē (gan emocionālā, gan fiziskā) un kādā veidā bērni vislabāk spēj iemācīties visu jauno, tostarp valodu. **Emocionālā labbūtība, interese un aizrautība** ir pamatā arī monolingvālu bērnu mācīšanās procesā, taču **divtik svarīgi šie lielumi kļūst bērniem, kuri apgūst jaunas lietas caur jaunu valodu, kas nav viņu mājās runātā valoda.** Tāpēc pirmsskolas posmā, kad bērnu dzīvē ienāk latviešu valoda, bērnam ir jājūtas maksimāli emocionāli droši, valodas apguves kontekstā – nav jābaidās izteikties, pat ja vēl nezina pareizo vārdu vai formu. Nav jāizjūt satraukums, ja viņa valoda tiek precizēta, labota, tāpēc svarīgs ir veids, kā un ar kādu intonāciju tas tiek darīts no pedagoga puses.

Skolotājam bērnu grupiņā ir jārada arī tāda atmosfēra un vide, kurā ir nulles tolerance jebkura veida apvainojumiem, emocionāliem uzbrukumiem, **veidojot bērnos iecietīgu attieksmi arī vienam pret otru, pret valodā saklausīto akcentu vai kļūdām.** Izšķiroši ir arī **piedāvāt tādu saturu un aktivitātes, ar ko un caur ko bērns spēj tā aizrauties, ka nespēj apstāties, un valoda nav šķērslis viņa darboties priekam.**

6. KOPSAVILKUMS UN BŪTISKĀKĀS ATZIŅAS

Bērna valoda strauji dīgst un spraucas ārā virszemē apmēram 2-3 gadu vecumā; tas ir laiks, kad visbiežāk bērni sāk apmeklēt pirmsskolu, kas nozīmē – intensīvu socializēšanās skolu. Mājās zināmā vide, arī valodu vide, var kardināli atšķirties no jaunās vides. Bērna dzīvē ienāk ne tikai citi cilvēki, bet arī citas valodas: gan pedagoga un pārējā personāla runātās valodas, gan arī citu bērnu mājas valodas. **Pirmsskolas vecums ir izšķiroši svarīgs īpaši bilingvāliem bērniem.**

Tā kā no 2023. gada 1. septembra Latvijas pirmsskolas izglītības iestādēs sākās pāreja uz mācībām latviešu valodā, tas ir liels notikums un pārmaiņas ne tikai pedagogiem un vecākiem, bet galvenokārt jau – bērniem. Viņiem ir nepieciešams atbalsts, un to var nodrošināt dialogs starp vecākiem un audzinātājiem: sarunas, kā atrast vietu spēlēm, grāmatām un pasākumu apmeklējumiem latviešu valodā, tajā pašā laikā izturoties ar cieņu arī pret bērna dzimto valodu. Tās ir arī sarunas, kuru stratēģiju saziņā izmantot, lai noturētu sarunu vienā valodā, piemēram, atkārtojot bērna teikto mērķa valodā, pārfrazējot, pārjautājot u.tml.

Bērnā jau no dzimšanas ir vēlams dzirdēt pieaugušo sarunas vienā vai otrā valodā, bet nevis izteikumos, kuros ir valodu sajaukums. Tajā pašā laikā, bērnam pašam augot un mācoties bilingvālā vidē, viņa runā vērojama pārslēgšanās no vienas valodas uz otru vai to jaukšana ir dabisks process. To apliecina arī nemitīgā pārslēgšanās no vienas valodas uz otru bilingvālās vai daudzvalodīgās ģimenēs. **Valodu nošķiršana, spēja noturēt sarunu vienā valodā pakāpeniski pieaugs, ja vecākiem un pedagogiem pietiks zināšanu, kā prasmīgi reaģēt un rīkoties. Izdevumā aprakstītie paņēmieni var noderēt, lai mērķtiecīgi sasniegtu šo mērķi (īpaši – 3. nodaļā).**

Ļoti svarīgs ir arī temats par emociju nozīmi, bērniem apgūstot jaunas lietas. **Emocionāli droša vide, kurā nav vērojams uztraukums, trauksme valodas dēļ, nav baiļu pateikt ko nepareizi, pasmiešanās par kļūdām netiek pieļauta ne no pieaugušo, ne no bērnu puses – tas ir viens no nosacījumiem, lai bērns varētu ko iemācīties.** Mazais cilvēkbērns nevar domāt par latviešu valodu, ja viņš ilgojas pēc mammas vai nejūtas tik labi valodas (neprasmes) dēļ. Šādās situācijās vislabāk noderēs universālā ķermeņa valoda – bērna apskaušana, samīļošana un nomierināšana, protams, atkarībā no katras individuālās situācijas un kultūras konteksta. Otrs nosacījums ir: tāda satura un tādu darba formu piedāvājums, kas bērnu spēj ieinteresēt un aizraut tā, ka viņš aizmirst par visu pārējo. Tās ir aktivitātes, kas paredz bērnu aizrautīgu līdzdarbošanos, iesaistīšanos. **Neviltots prieks, spontāni izrādītas emocijas, spēja koncentrēties uzdevumam un uzmanības**

noturēšana ir pazīmes, pēc kurām var spriest, cik aizraujošs un bērnam nozīmīgs šķiet nodarbībās piedāvātais.

Pacietība un uzmanības koncentrācija tiek labi trenēta, lasot bērniem priekšā grāmatas. Jaunākie pētījumi par šo procesu atklāj, ka svarīgi ir lasīt arī grāmatas vairākās valodās (gan ģimenē runātajās, gan skolas/izglītības valodās) un ļoti vērtīgi ir veidot ar bērnu dialogu lasīšanas laikā un pēc lasīšanas. **Saruna par grāmatā aprakstītajiem notikumiem un tēliem palīdz viņam saprast notikumu, ģeogrāfiskās vides un sociokultūras kontekstu.** Gan valodas, gan arī citu jomu satura apguve noris veiksmīgāk, ja lasītais tiek kontekstualizēts, mijiedarbojas ar bērna dzīvi un tuvāko vidi/apkārti.

Valodas apguve notiek gan, sarunājoties par jaunajiem vārdiem un izteicieniem, gan arī kopā pārrunājot, apspriežot aprakstītos notikumus. Šāds lasīšanas process palīdz bērnam labāk atcerēties sižetu, pastāstīt to citiem un vēlāk – tam ir pozitīva ietekme uz bērna paša lasīšanas prasmes attīstīšanu.

Grāmatas lasīšana attīsta ne tikai kognitīvās spējas, atmiņu, prasmi savīt notikumus, procesu, tēlus kopīgā bildē, bet tai ir arī terapeitiska nozīme. Grāmatās aprakstītie notikumi, ģimeņu modeļi, sociālās vides un problēmu ieskicējums var palīdzēt bērnam labāk saprast sevi pašu, savas emocijas, tikt galā ar pārdzīvojumiem ģimenē. **Svarīgi ir izvēlēties grāmatas, kurās ir priecīgi notikumi, kuras lasot, bērns var smieties, reālās dzīves neglītās puses, skumjākie notikumi arī var tikt aprakstīti ar noteiktu humora devu.** Kā izteikusies igauņu bērnu grāmatu autore Pireta Rauda (*Piret Raud*):

(..) ikvienā stāstā jābūt jautrībai, tam jāizklaidē, bet tajā jābūt arī kādai idejai, kādēļ šāds vēstījums vajadzīgs. Bērniem ir vajadzīga viela pārdomām (..). Nopietnība nenozīmē garlaicību. (..) Kad viss aiziet galīgi šķērsām, kļūst skumji un viss slīd no rokām ārā, humors un spēja pasmaidīt par notikušo glābj dzīvi. (Ir, 2015, Nr.30).

Jāatzīst, ka ne vienmēr ir viegli atrast tādas bērnu grāmatas, kas viegli un cerīgi, bet ne vienkāršoti, runā par sarežģītiem, nopietniem tematiem. Grāmatas, kurās ar humoru un ironiju tiek atklāta mūsu un mūsu bērnu ikdiena, dažādi ģimenes modeļi, uzskatu un vērtību sadursme, turklāt bez skaidri izteiktas un uzsvērtas didaktikas – kā būtu jābūt pareizi. Bērni ir kritiskāki lasītāji vai klausītāji nekā literatūras kritiķi, viņi spēj tieši, bez politikorektuma pateikt, vai vēlas to grāmatu tālāk lasīt/klausīties vai nē. Precīzi to ir noformulējusi arī K. Randela:

Bērniem nebūs pacietības lasīt, ja jūs sludināsiet dogmas, bezmērķīgi līkumosiet vai paštīksmināsieties. Daiļliteratūra bērniem drīzāk pieprasa destilāciju: tās labākajos paraugos vistīrākajā, arhetipiskajā formā izpaužas cerības, izsalkums, prieks, bailes. (Randela 2023: 13)

Jaunu pieredzi, izešanu ārpus ikdienības un rutīnas viens pats skolotājs nevar nodrošināt. Tas ir arī ģimenes uzdevums – rūpēties par iedevuma daļu, proti, jaunu iespaidu radīšanu, grāmatu lasīšanu kā rutīnu, sarunāšanos ar bērniem par redzēto, piedzīvoto, organizējot ģimenes izbraucienus tuvākajā apkārtnē, dažādos Latvijas novados vai uz ārvalstīm. Tas ir saturs, jaunpiedzīvotais, lai būtu par ko domāt un runāt, un tas ir arī nepieciešams, lai veidotos pilnvērtīga, bagāta un daudzveidīga latviešu valoda. Tālāk jau tas ir skolotāja uzdevums iemācīt saprast, kā saturu ietērt vienkāršos tekstos, kā izpaust sevi dažādu žanru un modalitātes tekstos (arī mūsdienīgos un digitālajā vidē), mācīt, ar ko atšķiras spontāna izteikšanās no plānotas, iepriekš sagatavotas runas un ar ko mutvārdu runa atšķiras no teksta rakstu formā.

Par runāšanu, lasīšanu un rakstīšanu kā priekšnoteikumiem valodas vingrināšanā un izkopšanā, svaiga gaisa ielaišanu (valodas) telpā ir vērts runāt gan ar vecākiem, gan ar pašiem skolēniem. Jāvēdina ne tikai istabas, telpas to fiziskajā izpratnē, svaigs gaiss ir vajadzīgs arī garam, mentālajai telpai, kas bez valodas palīdzības nav iespējama.

Skolēnu kā aktīvu mācību procesa līdzdalībnieku loma ir viens no galvenajiem jautājumiem, izzinot problēmas latviešu valodas apguvē. Vērojot latviešu valodas, kā arī citu mācību priekšmetu stundas latviešu valodā mazākumtautību skolās (2019., 2020., 2023. gadā), ir pamanāms, ka **pedagoga klasiskā loma – daudz stāstīt, skaidrot un tādā veidā ar savu runu aizņemt lielāko daļu mācību stundas laika - samazina skolēna iespēju izteikties, jautāt un izrādīt jebkādu iniciatīvu.** Šādās mācību stundās ir grūti attīstīt skolēna spēju reflektēt, spriest, diskutēt – kļūt aktīvam mācību procesa dalībniekam. Īpaši kritiski tas ir skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda; **mācību stundās latviešu valodā – matemātikā, sportā, mākslās u.tml. – prasme izzināt mācību saturu un spriest par to nav attīstāma bez regulāra viņu pašu latviešu valodas lietojuma par daudzveidīga satura jautājumiem.**

Īpašs temats ir arī skolēniem aizraujošu, lasīt stimulējošu tekstu iekļaušana mācību saturā, ļaujot dažkārt pašiem izvēlēties, ar kuru autoru un kuriem darbiem vēlētos apgūt latviešu valodu vai citu mācību saturu. Uzticēšanās bērnu izvēlei, gaumei, ieklausīšanās viņu vēlmēs un viedoklī bruģētu ceļu uz šādu pašu skolēnu attieksmi pret skolotāju un viņa piedāvājumu. Tekstu atlase un iekļaušana mācību grāmatās un stundās spilgti atspoguļo skolotāju un mācību grāmatu autoru

ideoloģiju un vērtības (arī stereotipus). Un tas ir dabiski, taču, tā kā mācību procesa dalībnieki un galvenais adresāts ir skolēni, tad tekstu izvēlē viņiem arī būtu jāpiešķir aktīvāka loma. **Skolēnu valodas prakse un lingvistiskā pārlicība var tikt mainīta, rosinot viņus kļūt par līdzvērtīgiem sarunu partneriem, nenoniecinoš vai neignorējot viņu intereses, identitāti un kultūru bagāžu.**

Mācību stundās pārlietu lielā koncentrēšanās tikai uz gramatikas un pareizrakstības jautājumiem, uz pieturzīmju salikšanu diemžēl ir nesusi pretēju efektu. Kā atzīst skolēni un vecāki, pārāk bieži ir tie gadījumi, ka to mācās, mācās, bet neiemācās. Tas nebūt nenozīmē, ka gramatika ir jāmāca vairāk, tā vietā – jāpārskata, kā tā tiek mācīta. **Gramatika ir vajadzīga rakstu valodas attīstīšanai, runātā valoda ir spontāna, tai piemīt dabiskums, un par šīm atšķirībām latviešu valodas mācību stundās varētu runāt vairāk.** Tā ir realitāte, ka skolēni bieži raksta tā, kā runā, tāpat – rakstu prasmei jābūt attīstītākai, teksti jāprot variēt dažādos stilos, un tam ir vajadzīga gramatika. **Valodā rakstu prasmes attīstīšana ir vissvarīgākā, savukārt tiem bērniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, īpaša uzmanība jāpievērš arī runas attīstībai, mutvārdu valodas izkopšanai.**

Mācot latviešu valodu, ir jādomā par divējādu valodas apguves rezultātu: gan par valodas prasmi, tās attīstīšanu, gan arī par pozitīvas attieksmes veidošanos kā pret latviešu valodu, tā arī pret citām valodām un kultūrām. Šādas attieksmes izkopšana sākas jau bērnībā, ģimenē, iemācot bērniem, ka **katram cilvēkam viņa dzimtā valoda ir īpaša, tāpat kā īpaša vērtība ir arī valsts valodai, kas vieno sabiedrību un caur kuru tiek pausta piederība noteiktai valstij.**

Tie cilvēki, kas mācās latviešu valodu, sastopoties ar pozitīvu, iedrošinošu attieksmi no latviski runājošajiem, iespējams, mēģinās runāt vairāk, viņos būs arī zemāks valodas trauksmes līmenis, bailes pateikt ko nepareizi. Līdz ar to mēs būsīm snieguši savu ieguldījumu latviešu valodas apguvē un lietojumā: runājot latviski ar bērniem vai pieaugušajiem, kuri apgūst latviešu valodu, viņi saņems lielāku iedevumu un būs vairāk atvērti jaunam iedevuma saturam. Negatīvas emocijas un trauksme ir kā filtrs, kurš nelaiž cauri jaunapgūstamo valodu, indivīds ko dzird šajā valodā, bet nespēj to uztvert, jo satraukums un bailes valodas sapratni un apguvi bloķē. Tāpēc individuālā labbūtība, harmoniska vide, atbalsts no dzimtās valodas runātājiem ir svarīgs, lai radītu brīvu ceļu jaunās valodas plūdim: gan uz klausot un sadzirdot, gan izsakoties pašam.

7. IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Coyle, D., Meyer, O. (2021). *Beyond CLIL. Pluriliteracies Teaching for Deeper Learning*. Cambridge: Cambridge University Press

De Houwer, A., Nakamura, J. (2021). Developmental Perspectives on Parents' Use of Discourse Strategies with Bilingual Children. *Multilingualism across the Lifespan*. U. Røyneland, R. Blackwood (eds.). New York: Routledge. 31–55.

Jurista Vārds (2022). *Saeima atbalsta pāreju uz mācībām tikai latviešu valodā trīs gadu laikā*. Izglītības un zinātnes ministrija. <https://m.juristavards.lv/zinas/282031-saeima-atbalsta-pareju-uz-macibam-tikai-latviesu-valoda-tris-gadu-laika/>, sk. 23.02.2023

Kirsch, C. & Bergeron-Morin, L. (2023). Educators, parents and children engaging in literacy activities in multiple languages: an exploratory study. *International Journal of Multilingualism*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14790718.2023.2195658>

Lanza, E. (1997). *Language Mixing in Infant Bilingualism. A Sociolinguistic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Montanari, E. G., Panagiotopoulou, J. A. (2019). *Mehrsprachigkeit und Bildung in Kitas und Schulen*. Tübingen: Narr.

Randela, K. (2023). *Kāpēc bērnu grāmatas jālasa arī tad, kad esam tik veci un gudri*. No angļu val. tulkojusi Renāte Punka. Rīga: Jānis Roze

Tracy, R. (2008). *Wie Kinder Sprachen lernen. Und wie wir sie dabei unterstützen können*. Tübingen: Francke Verlag.